

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2663-4619/70/63-67>

Zeynəbxanım Vaqif qızı Ələkbərova

ADPU nəzdində Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kolleci
müəllim

zeynebkhanim.alakbarova0@teams.adpk.edu.az

MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞ DÖVRÜNDƏ UŞAQLARDA EMOSİYALARIN FORMALAŞMASI PROSESİNİN BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: *emosional sfera, məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda emosional inkişaf, emosional inkişafın istiqamətləri, emosional inkişaf modeli*

Some questions of the process of forming emotions in children of preschool age

Summary

The paper analyzes the current state of the emotional development of children of preschool age within the framework of national studies. Emotional growth is considered to be a significant regulator of the most important life functions and a factor in the formation of a complex system of emotional attitude of a preschool child. On the basis of theoretical generalizations of various research positions three interrelated areas of emotional development during the preschool years were identified: emotional expressiveness, emotional regulation of behavior and communication, the development of social emotions.

Key words: *emotional sphere, emotional development of preschoolers; directions of emotional development; model of emotional development*

Uşaq psixologiyası - uşağın psixologiyasını, davranışını və onun psixi inkişafının qanunauyğunluqlarını öyrənən yaş psixologiyasının bir sahəsidir. Ətrafdakıların uşaqla tanışlığın ilkin təzahürlərindən biri də məhz təbəssümdür. Körpədə təbəssümün doğurduğu səbəblər haqqında fəxrli ziddiyyətli fikirlər, mövcuddur, lakin hamıya məlumdur ki, o, iki aylıq yaşa qədər insan üzünü şəkildə meydana çıxarıb. Bu yaşda körpə ananın üzünü başqalarından fərqləndirmir, lakin 6-7 aya qədər uşağın təbəssümü seçkin və mənalı olur. Həmin yaş dövründə körpə anasına və tanışlıqlarına gülümsəməyə başlayır, tanımadığı insanlara qarşı isə nisbətən təmkin nümayiş etdirir. Bu yaşda olan uşaqlar üçün, tanımadığı şəxslərlə görüşdükdə adətən qorxu və utanc tipik olur. Bu amil, sosial cəhətdən vacib olan "özünükülər"ni "yadlar"dan fərqləndirmək bacarığının inkişafına işarə edir.

Həmin yaşda artıq uşaqlar üçün ata və ana müxtəlif funksiyaları yerinə yetirən olur. Əsasən, uşaqlar ilk növbədə atasını oyuncaq kimi qəbul edirlər. Həm oğlan, həm də qız üçün ata ən yaxşı oyuncaqdır: özü də məhz hər şeyi öyrənmə biləcəkləri interaktiv oyuncaq. Ananı isə körpələr bir qədər fərqli şəkildə qəbul edir: qida, istilik və təhlükədən qorunma mənbəyi kimi.

Uşaqlar nə qədər fərqli olsalar da, 9 aydan 9 ilədək olan bütün kiçik uşaqlar ən azı oxşar xüsusiyyətlərə və xarakterlərə malik olurlar. Həyatının ilk günlərindən etibarən, uşaq onlardan istədiyi şeyləri başqalarından əldə etmək üçün duyğularını (anadangəlmə, öyrənilmiş və kəşf edilmiş) fəal şəkildə istifadə edir. Bəzi uşaqlar Ən azı artıq bir ildən artıq yaşlarda valideynləri və digər böyükləri şüurlu şəkildə idarə etməyi bacarırlar. Uşaqların duyğularının əksəriyyəti reaksiyalar və hərəkətlərin mexaniki əks olunması deyil, onların kiçik yaradıcı layihələri kimi təzahür edir.

Məktəbəqədər yaş dövrü insanın şəxsiyyət kimi inkişafında olduqca vacib mərhələdir, çünki bir çox əhəmiyyətli fizioloji, psixoloji və sosial dəyişikliklər məhz bu dövrdə formalaşmağa başlayır. Bu, həm pedaqogikada, həm də psixologiyada özünəməxsus qanunauyğunluqları olan bir hadisə kimi nəzərdən keçirilən həyat dövrüdür. Əksər hallarda xoşbəxt, qayğısız, macərə və kəşflərlə dolu bir həyat kimi subyektiv şəkildə yaşayır. Məktəbəqədər uşaqlıq insanın həyat yolunun sonrakı mərhələlərində onun inkişafının gedişatını müəyyənləşdirərək şəxsiyyətinin təşəkkülündə həlledici rol oynayır.

Bu yaş dövrü uşaqların emosional inkişafı yaxınlarına məhəbbət, müəllimə bağlılıq, ətrafdakılara, həmyaşıdlara xoş münasibət kimi hisslərin və emosiyaların təzahürləri ilə xarakterizə olunur. Uşaq emosional həssaslıq, yəni empatiya, həmyaşıdlarını təsəlli etmək, onlara kömək etmək, pis hərəkətlərindən utanmaq kimi keyfiyyətlər və xüsusiyyətlər nisbətən qeyri-sabitdir, xüsusilə həyatının dördüncü ilində uşağın böyüklər və digər uşaqlar ilə müəyyən etdiyi əlaqələr qeyri-sabitliklə fərqlənir.

3-4 yaşlı uşaqlar müəyyən icazə və qadağalarla ("olar", "lazımdır", "olmaz" və s.) bağlı bəzi norma və davranış qaydalarını mənimsəyirlər, başqa uşaqların davranış norma və qaydalarına uyğun gəlmədiyini görə və müqayisə edə bilirlər. Səciyyəvi haldır ki, bu yaşdakı uşaqlar özlərinə göstəriş verməyə çalışmırlar. Bir qayda olaraq, uşaqlar yalnız ehtiyatsız hərəkətlərinin nəticələrini yaşayırlar (qabları sındırmaq, paltarlarını cırmaq və ya oyuncaqlarını sındırmaq) və bu təcrübə daha çox yetkinlik yaşına çatmayanların qadağaların bu cür pozulmasının gözlənilməsi ilə bağlıdır.

Bu yaşda uşaqlar yuyunmaq, geyinmək, yemək, yatmaq, otağın təmizləmək proseslərinin alqoritmini yaxşı mənimsəmiş olurlar. Məktəbəqədər yaşlı uşaqlar onları müşayiət edən atributları bilirlər və təyinatı üzrə istifadəsini bacarırlar: sabun, əl dəsmalı, burun dəsmalı, salfet, çəngəl-qaşığı və s. Mədəni-gigiyenik bacarıqların mənimsənilmə səviyyəsi belədir ki, uşaqlar sərbəst şəkildə onları süjetli-rollu oyunlar əsnasında da bir-birlərinə ötürürlər. Onlarda həmçinin mənimsənilmiş əmək prosesləri əsasında məqsədli hazırlıq və nəzarət-yoxlama tədbirləri kimi komponentlər də fəal inkişaf edir. Bu, özünəxidmətin keyfiyyətini əhəmiyyətli dərəcədə artırmış olur, uşaqlara məişət əməyini mənimsəməyə imkan verir.

Bu yaş dövründə nitqin inkişafı da əhəmiyyətli rol oynayır. Böyüklər və həmyaşıdları ilə ünsiyyət üçün əsas vasitə danışmaqdır. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların söz ehtiyatı və lüğət bazası əsasən, məişət əşyalarını, oyuncaqları, və özlərinə yaxın insanları ifadə edən sözlərdən ibarət olur. Uşaqlar nitqin ilkin qrammatik quruluşuna yiyələnirlər: qrammatik formaların sayını, vaxtını uzlaşdırır, sözlərlə fəal eksperimentlər aparır, məzəli neologizmlər yaradırlar. Bu yaşda səs kəsilməsinin qüsurları mümkündür. Qızlar inkişafın bütün göstəricilərinə görə oğlanlardan üstün olurlar: nitqin artikulyasiyası, lüğət ehtiyatı, nitqin qaçaqlığı, oxuduqların başa düşülməsi, gördüklərinin və eşitdiklərinin yad edilməsi bu qəbildəndir.

Məşhur tədqiqatçılardan E.P.Poletayeva və E.V.Merzlyakovanın həmmüəllifləri olduqları "Məktəbəqədər yaşlı uşağın inkişafında emosiyalar" adlı məqalədə qeyd edilmişdir ki, emosiyalar uşağın uğurlu ruhi vəziyyətini, uğurlu ünsiyyətini, inkişafını və gələcək həyatını şərtləndirir, buna görə də onlar inkişaf etdirilməlidir. Emosional inkişaf - bir şəxsin tədricən ətrafa reaksiyasını (sevinmək, təəccüb, maraq və s.) hadisələrə cavab öyrənən prosesdir (1,17).

Məlumdur ki, doğuşdan körpə sadə duyğularla təchiz edilmiş şəkildə dünyaya gəlir. Beləliklə, uşağın ağlaması valideynlərə özlərinin üzvi ehtiyaclarını, diqqət çatışmazlığı, narahatlıq barədə xəbərdarlıq edir: uşağın təbəssümü sevinc, gümrəhlik və sağlamlıq ifadə edir. Düzdür, ilk mərhələdə onlar şüursuz xarakter daşıyır. Amma daha sonra körpənin idrak inkişafını əks etdirən maraq meydana gəlir. Uşağın müsbət duyğuları oyun və tədqiqat davranışı vasitəsilə tədricən inkişaf etməyə başlayır.

Erkən yaşlarda uşaqlarda emosiyaların mənbəyi ətrafdakılar, ilk növbədə valideynlər, oyuncaqlar, şən mahnılar, laylalar, cizgi filmləri, şəkili kitabçalar, heyvanlar və s. ünsiyyətdir və bu yaşda uşaqlarda müsbət emosiyaları oyatmaq çox əhəmiyyətlidir. Ağlamaq və qışqırmaq kimi mənfi emosiyalara uşaq çox tez alışır və etiraza nail olmaq üçün bunlardan istifadə etməyi öyrənir.

Uşağa öz emosiyalarını ifadə etmək, tanımaq, nəzarət etmək, özünə xidmət etməyi öyrətmək vacibdir. Uşağın emosionallığının inkişafı və tərbiyəsi uşağın emosiyalarını boğmamaqdan, onları doğru istiqamətə yönəltməkdən birbaşa asılıdır. Məktəbəqədər uşaqların emosional tərbiyəsinə kifayət qədər diqqət yetirilməsə, o, hisslərini düzgün ifadə etməyi öyrənməyəcəkdir. Bu isə artıq ciddi kommunikativ baryerdir və uşağın gələcək psixoloji inkişafına mənfi təsir göstərə bilər.

Psixoloji-pedaqoji tədqiqatlarda uşaqların emosional sahəsinin inkişafına uşaq inkişafının aparıcı xüsusiyyətlərindən biri kimi baxılır. Müasir informasiya cəmiyyətində baş verən dəyişikliklər, sosial-iqtisadi şərtlərin dəyişməsi, digər məsələlərlə yanaşı, uşaqlarda psixoloji-

emosional pozuntuların sayının artmasına səbəb olur. Bu cür tendensiyalar məktəbəqədər yaşlı uşaqların sosiallaşması prosesinin mürəkkəbləşməsinə gətirib çıxarır, onun şəxsiyyətlərarası münasibətlər çərçivəsində mədəni proseslərə qoşulmasını çətinləşdirir. Sosial münasibətlərin uşağın təcrübələrində təzahürü yalnız dominant emosional fonu müəyyən etmir, eyni zamanda onun emosional sferasının inkişaf mənbəyi kimi çıxış edir

Ümumiyyətlə, məktəbəqədər yaş dövründə olan uşaqlarda emosional sahənin inkişaf etdirməyə kömək edən fəaliyyətləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Oyun fəaliyyəti. İlk növbədə, oyun tərəfdaşları uşağın emosional məsuliyyətin inkişaf etdirir, rollu oyunları problemi həll etmək üçün öyrədilməlidir. Daşınan oyunlar uşaqlarda sevinc, maraq, təxəyyül yaratmalı, yaradıcı fəaliyyətə təşviq etməlidir.

2. Əmək fəaliyyəti. Uşağın əmək fəaliyyətinə qoşulması ona yeni emosiyalar verir: ümumi məqsədə nail olmaqdan doğan sevinc, öz işindən məmnunluq, digər insanların səyi və kollektiv məsuliyyət formalaşdırır.

3. Yaradıcılıq fəaliyyəti. Özyaradıcılıq fəaliyyəti, incəsənətə yiyələnmə prosesində uşağda estetik hisslər inkişaf edir, məktəbəqədər uşaq bədii əsərlərin qəhrəmanları ilə yaşamağı, xeyrxahlığı və gözəlliyi qiymətləndirməyi, şərə və yalana qarşı etiraz etməyi, hisslərin ötürülməsi təcrübəsini öyrənir.

4. Fiziki tərbiyə. İdmanla məşğul olma prosesində uşaq bir çox emosional kəşfləri öyrənir: dözümlülük, məqsədə can atmaq, məğlubluq və qələbələrə yaranan uğursuzluq və sevinc hissi, komanda yoldaşlarına qarşı empatiya, birlik, hərəkətlərə görə məsuliyyət və s. T.P.Qavrilova, Y.A. Menceritskayanın, T.A.Qayvoronskinin və başqalarının araşdırmalarında qeyd olunur ki, empatiya, digər məsələlərlə yanaşı, uşaqların insanın emosional vəziyyətini düzgün tanımaq qabiliyyətinə əsaslanır. Empatiyanın mürəkkəb çoxsəviyyəli strukturunda emosional, koqnitiv və davranış dəyişənlərin, sosial qarşılıqlı fəaliyyətin dolayı təcrübəsinin məcmusu durur (2, 43).

5. İstənilən idrak fəaliyyəti uşağın emosional baqajını zənginləşdirəcək; bu kəşflərin sevinci şübhəsizdir, özü üçün növbəti kəşf etməyə stimuldur.

6. Nitqin inkişafı. Uşaqlarda lüğət ehtiyatının zənginləşməsi, insanın emosional vəziyyətini ifadə edən sözlər sayəsində çoxalır. Şeirləri ürəkdən oxumaq, ədəbi əsərləri əzbərləmək, təkrar etmək emosional ifadəli dialoq və monoloq olmaqla nitqi formalaşdırır (3, 22).

7. Əyanilik - uşağın emosional sferasının formalaşmasının ən əhəmiyyətli metodlarından biri də əyanilikdir. Uşaqlar bir növ böyüklərin hisslərini nüsxələyir: böyüklər öz hisslərini ifadə edir, digər insanların emosional təzahürlərinə, onların üz ifadələri, bədən hərəkətləri və nitqinə reaksiya verir [4, 61]. Ailənin sevgisini və məhəbbətini görməyən uşaq soyuq və qaradiməz böyüyür. Emosional həssaslığın yaranması üçün başqalarına görə məsuliyyət də əhəmiyyətlidir, kiçik qardaşa və ya bacıya qayğı, və əgər bacı-qardaş yoxdursa, onda ev heyvanlarına qarşı mərhəmət və məsuliyyət hissinin formalaşması bu qəbildəndir.

Uşağın emosional tərbiyəsi böyük fiziki və müvəqqəti xərc tələb etmir. Yalnız bəzi qaydalara riayət etmək lazımdır. Uşağa duyğularını göstərmək, hisslərini anlamaq, onları düzgün inkişaf etdirib istiqamətləndirməyi öyrətmək vacibdir. Uşaqla onun hisslərini müzakirə etmək, ona emosiyalarının öhdəsindən gəlməyə imkan verərək. Yaşlı uşaqlara duyğularını nəzarət etmək vacibdir: səssiz gülmək, qəzəbi saxlamaq, həyəcanı ilə mübarizə aparmaq və s. Uşaqları özünü idarə etmək üçün belə sadə bacarıqları formalaşdırmaq, eyniz amanda laqeyd olmamağı öyrətmək vacibdir.

Məktəbəqədər uşaqlığın müxtəlif mərhələlərində emosional inkişafın ümumi qanunauyğunluqlarının öyrənilməsi uşaqların şəxsi və intellektual inkişaf mexanizmlərinin başa düşülməsini əhəmiyyətli dərəcədə dərinləşdirir. Müasir təhsil standartlarının əsasını təşkil edən sistemli-fəal yanaşma çərçivəsində emosional inkişaf əsasən emosional sahə çərçivəsində müəyyən yaş mərhələlərində yaranır. Şübhəsiz ki, uşağın emosionallığının inkişafına təsir edən əsas amillər sırasında ətraf mühit öndə dayanır. Bu zaman məktəbəqədər təhsil müəssisəsində inkişaf mühiti dedikdə, uşağın təhlükəsizliyi, psixoloji rifahı, inkişafı məqsədilə məkanın təşkili və avadanlığın və digər təchizatın tətbiqi üsulu başa düşülür.

T.V.Qrebenşikova ilə razılaşdıgımızı ifadə etməklə hesab edirik ki, uşaqların məktəbəqədər yaş dövründə emosional-ekspressiv inkişaf, həqiqətən, uşağın ifadə əlamətlərini fərqləndirmək və müəyyən emosional vəziyyətlər kontekstində duyğuların dəyərlərini müəyyən etmək qabiliyyətini təmin edir. Bu qabiliyyət məktəbəqədər yaşlı uşaqların emosional sahəsinin əsas yeniliklərindən biri kimi çıxış edir.

Yeni tədqiqatların əksəriyyətində emosional inkişafın digər prioritet istiqaməti özündə ünsiyyətin və davranışın emosional tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsini ehtiva edir.

Məktəbəqədər yaş dövründə uşaq özünü xarici dünyadan əhval-ruhiyyəsinə səbəbi kimi ayırmağa başlayır ki, bu da eqosentrizmin tədricən zəifləməsinə gətirib çıxarır. Davranışın emosional tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi birbaşa emosional mərkəzsizləşmə mexanizminin inkişafı, emosional sintezin və empatiyanın yaranması ilə bağlıdır. Məsələn, tədqiqatçılardan Q.M.Breslav yaşlı məktəbəqədər yaşlı uşaqların sonuna emosional mərkəzsizləşmənin, empatiyanın, emosional özünü-tənzimlənmənin olmamasını məktəbəqədər uşaqların emosional uğursuzluğunun ən əhəmiyyətli amili kimi nəzərdən keçirir (5, 73).

Onu da vurğulamağı vacib hesab edirik ki empatiya üçün qabiliyyətin inkişafı, preschoolerlərin emosional vəziyyətlərin fərqləndirilməsi və identifikasiyası qabiliyyətinə malik inkişaf səviyyəsindən birbaşa asılıdır.

Emosional sferanın inkişafının ayrıca istiqaməti kimi sosial emosiyaların inkişafı sahəsində müasir tədqiqatların bazası, ilk növbədə, L.S.Viqotskinin, P.P.Blonksinin, S.L.Rubenşteynin əsərlərində mədəni-tarixi və fəal yanaşma çərçivəsində xüsusi problem kimi qoyulmuşdur. Emosiyaların inkişafı mütərəqqi inkişaf yolu keçir və emosiyaların xarici sosial determinasiya formalarından daxili emosional proseslərə keçid ali psixi funksiyaların inkişaf qanunlarına əsasən hesab olunur. Buna görə də məktəbəqədər yaş dövründə uşaqlarda tamamilə yeni hisslər (əxlaqi, estetik, intellektual) tədricən formalaşır. Məktəbəqədər uşaq dövründə motivasiya-semantik oriyentasiya bilavasitə dərk edilən sahədə həyata keçirilən sadə formadan xəyali planda təqdim edilən mürəkkəb formaya keçir.

Məktəbəqədər yaş dövrü uşaqların emosional hisslərin qavranılması, tanınması, müəyyən edilməsi və emosiyaların verbal ifadəsi çərçivəsində baş verən mütərəqqi qanunauyğun dəyişikliklər nəticəsində emosional təşəkkül, emosiyaların predmetinin məzmununun mürəkkəbləşməsi və genişlənməsi, fəaliyyətin yeni formalarının yaranması və intellektin ümumiləşdirilməsi nəticəsində yaranır. Emosional inkişafın diaqnostik qiymətləndirilməsi prosesində uşaq bağçalarında yaranan sosial əhəmiyyətli münasibətlərin xarakteri də nəzərə alınmalıdır.

Ümumiyyətlə, təqdim olunan yanaşmalar məktəbəqədər təhsil və tərbiyə dövründə emosional sahənin inkişafının əsas invariantlarını müəyyən etməyə imkan verir. Bizim ayırdığımız emosional inkişaf xətləri emosional sahənin (E.İ.İzotova, E.V.Nikiforova və s.) üç komponentli strukturu ilə uzlaşır.

Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində monitorinq fəaliyyəti çərçivəsində məktəbəqədər uşaqlarla qarşılıqlı əlaqə təcrübəsi göstərir ki, uşaqların inkişafının müasir vəziyyəti heç də həmişə uşağın emosional təcrübəyə olan tələbatının ödənilməsinə imkan vermir. Məktəbəqədər uşaqların emosional inkişafı probleminin öyrənilməsinin perspektivli istiqamətləri kimi məktəbəqədər uşaqların müxtəlif mərhələlərində ayrı-ayrı emosional inkişafı üçün yaş normativlərinin ayrılmasını və məktəbəqədər yaşlı uşaqların emosional inkişafının psixoloji-pedaqoji müşayiəti sisteminin təşkilini hesab edirik.

Məktəbəqədər yaşda olan uşaqlar üçün emosional dəyişkənlik, emosiya təzahürlərinin impulsivliyi daha xarakterikdir ki, bu da tədricən daha çox adaptasiya ilə əvəz olunur. Bütün bunlar məktəbəqədər yaşlı uşaqlarla pedaqoji işin əsas istiqamətini – uşağın həyatının emosional dolğunluğunda, emosiyaların dərk edilməsində və onların tənzimlənməsində ilkin yardımın təşkilini şərtləndirir.

Beləliklə, uşağın optimal emosional dünyagörüşü bütövlükdə onun emosional rifahını təmin edir. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların duyğuları və hissləri onun sosiallaşmasının məhsuludur. Uşaqlar ətrafda olan böyüklərin köməyi ilə və bütövlükdə mədəniyyətin təsiri ilə bu cəmiyyətdə qəbul

edilmiş hissləri mənimsəyir, o cümlədən dostluq, sevgi, minnətdarlıq, vətənpərvərlik və digər ali hisslərə yiyələnməyə başlayır. Məhz sosiallaşmanın sayəsində uşaqlarda ictimai kommunikasiya və iradənin inkişafı baş verir, oğlanlar kişinin rolunu mənimsəyirlər və atanın gələcək rolu üçün əsas yaradırlar, qızlar isə özlərini qadın rollarında ifadə edirlər, həyat yoldaşı və ana olmaq dəyərlərini interiorlaşdırırlar, bunun üçün lazım olan zəruri bacarıqlara yiyələnməyə başlayırlar.

Qeyd olunanları ümumiləşdirərək belə nəticəyə gəlmək olar ki, məktəbəqədər yaşda məhz emosionallıq şəxsiyyətin xüsusiyyətinin dominant və həlledici olmasının şahidi oluruq. Məktəbəqədər yaşda emosionallığın inkişaf xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması məktəbəqədər uşaq müəssisəsinin mühitini optimal və məqsədyönlü şəkildə yaratmağa və layihələşdirməyə imkan verəcəkdir. Nəticədə, müəyyən edə bilərik ki, məktəbəqədər uşaqların inkişaf etmiş emosionallığı böyükklərlə və həmyaşıdları ilə uğurlu ünsiyyəti şərtləndirir, xarici mühitin dəyişən şəraitinə adaptasiyanın effektivliyinə müsbət təsir göstərir və uşağın bütün sahələrinin ahəngdar inkişafının bünövrəsidir.

References

1. E.P. Poletaeva, E.V. Merzlyakova. Emotions in the development of a preschool child // Young Scientist No. 49 (235) December 2018
2. Gaivoronskaya T.A. Development of empathy of older preschool children in theatrical activities. Candidate of Pedagogical Sciences. Saint Petersburg, 2009. 25 p
3. Venqer L.A. Preparation of children for school in the garden-M. Pedagogy 1977. - 160 s
4. Kosheleva A.D. Emotional development of preschoolers: a textbook for students of higher pedagogical educational institutions. Moscow: Academy, 2003. 176 p.
5. Grebenshchikova T.V. Pedagogical conditions of emotional and expressive development of preschool children // Siberian Pedagogical Journal. 2010. No. 6. pp. 163-270.
6. Breslav G.M. Emotional features of personality formation in childhood. Norm and deviations. Moscow: Pedagogika, 1990. 144 p.
7. Izotova E.I., Nikiforova E.V. The emotional sphere of a child: theory and practice. Moscow: Akademiya, 2004. 288 p
8. Razenkova N.E. Theoretical aspects of emotional and expressive personality development // Siberian Pedagogical Journal. 2010. No. 6. pp. 296-304.

Rəyçi: prof. K.A.Məmmədov

Göndərib: 05.09.2021

Qəbul edilib: 20.09.2021